

«ՍԵՎԱՆԻ Խ.ԱԲՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑ»

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ - Կարդալու կարողության ձևավորման գործընթացի առանձնահատկությունները գրաճանաչության փուլում

ԱՌԱՐԿԱ - Դասվար

ՀԵՂԻՆԱԿ - Անժելիկա Խաչատրյան

ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ – Չովաբերի Ե.Չարենցի անվան միջնակարգ

Բովանդակություն

Ներածություն	3
Կարգալու կարողության ձևավորման գործընթացի առանձնահատկությունները գրաճանաչության փուլում	5
Եզրակացություն	21
Գրականության ցանկ	22

Ներածություն

Ընթերցանության նկատմամբ հետաքրքրության դաստիարակությունը մեծապես պայմանավորված է երեխաների կարդալու կարողության ձևավորվածության մակարդակով: Երեխաների՝ ճիշտ, սահուն գիտակցված, արտահայտիչ ընթերցանության կարողությունների ձևավորումը տարրական կրթության հիմնական խնդիրներից մեկն է. ընթերցանությունը հսկայական դեր է խաղում մարդու կրթության, դաստիարակության և զարգացման գործում: Ընթերցանությունը պատուհան է, որի միջով երեխան տեսնում և ճանաչում է աշխարհը և ինքն իրեն:

Կարդալու կարողությունը և հմտությունը ձևավորվում են ոչ միայն որպես խոսքային և մտավոր գործունեության կարևորագույն տեսակ, այլ նաև որպես հմտությունների և կարողությունների բարդ համալիր, որն ունի ընդհանուր բնույթ և գործածվում է աշակերտի կողմից բոլոր ուսումնական առարկաների ուսումնասիրման ժամանակ, արտադասարանական և արտադպրոցական կյանքում: Հետևաբար, անհրաժեշտ է պարբերաբար, նպատակաուղղված աշխատանք կատարել սահուն, գիտակցված, անսխալ հմտությունների զարգացման և կատարելագործման ուղղությամբ:

Մեր ուսումնասիրության նպատակն է՝ բացահայտել մեթոդական այն միջոցներն ու հնարները, որոնք նպաստում են գրաճանաչության ընթացքում սովորողների կարդալու կարողության ձևավորմանը:

Հետազոտության հիմնական խնդիրներն են՝

1. Ուսումնասիրել ավարտական աշխատանքի թեմայի վերաբերյալ եղած մեթոդական գրականությունը:
2. Դիտարկել գրաճանաչության ուսուցման ժամանակակից մեթոդները և վեր հանել կարդալու ալգորիթմի ձևավորման մեթոդների առանձնահատկությունները:
3. Վերլուծել կարդալու կարողության ձևավորման գործընթացի առանձնահատկությունները գրաճանաչության ընթացքում:

Ընթերցասեր մարդու դաստիարակությունը սերնդի բարոյական դաստիարակության տեսանկյունից կարևորագույն նշանակություն ունի, ինչի հիմքում ընկած է նախևառաջ կարդալու կարողության ձևավորման արդյունավետ մեթոդների կիրառությունը: Այս առումով ուսումնասիրությունն ունի տեսական և գործնական նշանակություն, քանի որ կարդալու ալգորիթմի ձևավորման մեթոդական համալիրի վերլուծությունը և փորձարկումը գործնականում չափազանց կարևոր է ուսուցչի համար՝ կարդալու կարողության ձևավորման գործընթացում դրանք փուլ առ փուլ արդյունավետ իրականացնելու և լավագույն արդյունքի հասնելու համար:

Այսպիսով, մեր հետազոտական աշխատանքի թեմայի **առդիականությունը** պայմանավորված է սովորողների կարդալու կարողության ձևավորվածության բարձր մակարդակի և այդ համատեքստում գրաճանաչության գործընթացի դերով:

Մեր ուսումնասիրությունները կատարել ենք Գեղարքունիքի մարզի Չովաբեր գյուղի միջնակարգ դպրոցում, ուր մենք աշխատում ենք որպես ուսուցիչ:

Կարդալու կարողության ձևավորման գործընթացի առանձնահատկությունները գրաճանաչության փուլում

ա. Բառի և բառաշարքերի ընթերցում

Բառը լեզվի կարևորագույն միավոր է, առարկայի, երևույթի, հասկացության, զգացմունքների և այլ արժեքների իմաստակիրը: Հայտնի է՝ որքան հարուստ է մարդու բառապաշարը, այնքան ընդարձակ են նրա՝ իր մտքերը տրամաբանված, հիմնավոր, ճշգրիտ և արտահայտիչ ներկայացնելու հնարավորությունները:

Բառերն իրենց հնչյունական կազմով և իմաստով մեր գիտակցության մեջ հանդես են գալիս իբրև օբյեկտիվ իրականության առարկաների ու երևույթների փոխարինողներ: <<Այն , ինչ որ մեզնից անկախ ու մեզնից դուրս գոյություն ունի իբրև իր, առարկա, երևույթ և այլն, մեր գիտակցության մեջ հանդես է գալիս որպես այդ իրին, առարկային, կամ երևույթին փոխարինող բառի նյութական իմաստ >>[3, էջ 202]:

Հնչյունների և տառերի ուսուցմանը զուգընթաց՝ աշակերտները սովորում են կարդալ ըստ բառաշարքերի՝ սկզբնական շրջանում միավանկ, հետագայում՝ բազմավանկ բառեր:

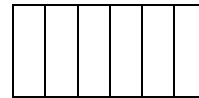
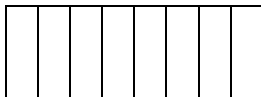
Կարդալու ուսուցումը սկսվում է բառը կարդալուց՝ անկախ այն բանից, թե կարդալու սկզբնական, ելակետային միավորը որն է՝ տառը, վանկը, թե՝ բառը: Ճիշտ է, երեխան դեռ երկար ժամանակ մտքում վանկ առ վանկ նույնիսկ տառ առ տառ կարող է կարդալ, հնչյուններն ու վանկերը կապել՝ բառեր ստանալու համար, սակայն կարդացվող, արտաբերվող իմաստային միավորը պետք է լինի բառը: Սա երեխայի մեջ աստիճանաբար կմշակի բառը տեսնելու և այն միանգամից կարդալու կարողություն:

Կարդալու ուսուցման առաջին աշխատանքը կատարվում է դասի ընթացքում շարժական տառերով: Նոր հնչյունը ուսուցանելուց հետո, երբ դասարանի մեծադիր

տառադարանից (հետո նաև՝ անհատական տառադարանից) հանվում են ուսուցանվող հնչյունի նախ՝ փոքրատառը, սկսվում է նոր տառն ունեցող բառեր կարդալու աշխատանքը: Նախ բառը վերլուծվում է հնչյունների, հետո երեխաները հավաքում են այդ հնչյուններին համապատասխանող շարժական տառերը, հաջորդաբար դասավորում, ապա կարդում այն միանգամից:

Տրված բառերը կարդալիս նախ կարդացվում են երկհնչյուն, ապա՝ եռահնչյուն միավանկ ու երկվանկ բառերը՝ միշտ պահպանելով ամբողջական բառերով կարդալու եղանակը: Այս եղանակն աստիճանաբար կարդալու տիրապետող ձևը պետք է դառնա:

Երկարաշունչ կամ բազմավանկ բառերը կարդալ սովորեցնելու ժամանակ, ինչպես նշվում է վերևում, կարելի է գործածել վանկատման եղանակով, որն ունի դրսևորման ձև՝ 1) ապակի, Վարուժան, և 2) Արմինե՝

:

Բառերը սկզբից ևեթ ամբողջական ձևով, միանգամից կարդալ սովորեցնելու տեսակետից շատ կարևոր է բառաշարքերի բառերի մատուցման եղանակը: <<Այբբենարանում>> բառաշարքերը մատուցվում են մեթոդական հետևյալ եղանակներով:

1) Բառերի հնչյունային աճը սկզբից կամ վերջից.

Օրինակ՝ աղ արի սա տար
մաղ տարի սար տարի

2) Բառերի հնչյունային կազմի՝ 1 հնչյունով փոփոխությունը (որը միաժամանակ հնչյունի իմաստազատիչ արժեքի ամրապնդումն է).

Օրինակ՝ լար համ սար հող սուր
լուր հում սուր շող սուտ և այլն:

3) Միավանկ բառի ամբողջ հնչյունախմբի՝ երկվանկ բառի մեջ որպես առաջին կամ երկրորդ վանկ առկայությունը.

Օրինակ՝ միս նուշ մատ կար
ամիս անուշ արմատ կարկուտ և այլն:

4) Միևնույն բառի կամ հնչյունախմբի՝ որպես ընդհանուր բաղադրիչի առկայությունը բառերի մեջ.

Օրինակ՝

Արա կուտ սոխ խաղալ

Արարատ կարկուտ սոխակ խաղող

համեստ հատակ

պահեստ հատիկ

արհեստ հատուկ և այլն:

<<Այբբենարանում>> որոշակի տեղ է տրված նույնարմատ բառերից կազմված բառաշարքերին: Այդ բառաշարքերն իրենց դրսևորման տարբեր ձևերով նպաստում են բառի մեջ ամբողջական բառապատկեր << տեսնելուն>> և կարդալու միավորի մեծացմանը: Այսպես՝ նույն կամ կրկնվող արմատը կամ ածանցը կարող է ներկայացված լինել՝

1) գույներով տարբերակված

վախ **Յրաչուհի** **Պերճուհի**

վախկոտ

անվախ

2) և՛ գույնով տարբերակված, և՛ իրար տակ՝

ժամ **յուղ** **աստղ**

Ժամանակ	յուղայի	աստղիկ
Ժամացույց	յուղաներկ	Աստղիկ

5) իրար տակ՝ առանց գունային տարբերակման՝

մարզիկ	օճառ	պարզ
մարզել	օճառաման	պարզել

6) առանց որևէ տարբերակման

ծեռք	երես	որոշ
անծեռոցիկ	ժպտերես	անորոշ

Բառի մեջ ամբողջական բառապատկեր նկարել-ընկալել կարելի է սովորեցնել նաև նկարի միջոցով:

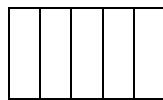
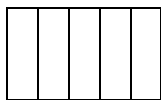
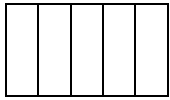
Աշակերտների ուշադրությունը պետք է հրավիրել այս հանգամանքի վրա, որպեսզի նրանք ձգտեն բազմաձևակ բառի մեջ առանձին բառապատկերի տեսնելուն և բառը կարդան ամբողջական մասով: Կրկնվող արմատը տպավորվում և պատրաստի բառապատկերի է վերածվում, որին մտում է ավելացնել, համակցել որևէ ածանց կամ արմատ: Այս եղանակը համահունչ է գլոբալ մեթոդի՝ ամբողջական բառերով կարդալու ընդհանուր միտումին և նպատակ ունի ապահովելու ընդհանուր բառապատկերի ընկալումն ու մտապահումը:

Բառապատկերի ընկալմանն ու արագ կարդալու կարողության մշակմանը նպաստում են նաև առաջադրված նույնահանգ բառերից կազմված բառաշարքերը, ինչպես օրինակ՝

շապիկ	չամիչ	ապակի	պատուհան
մաշիկ	քամիչ	կիրակի	պահարան և այլն:
	սուլիչ		

<<Այբբենարանում>> տրված են նաև վանկային նույնատիպ կառուցվածք ունեցող բառերից կազմված բառաշարքեր: Բառերի այսպիսի խմբավորումն ավելի ընդհանրացված բնույթ ունի և նույնպես կարող է հիմք դառնալ կարդալու ուսուցման համար: Օրինակ՝

Սիրուն

Արմեն

պուրակ

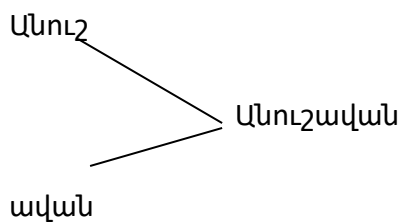
Սիրան

Կարեն

կապիկ և այլն:

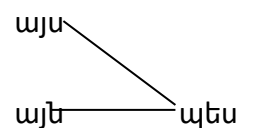
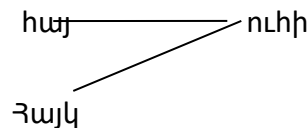
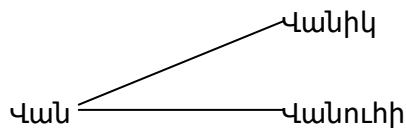
Սույն <<Այբբենարանում>> յուրահատուկ տեղ է տրվում բառակազմական վերլուծություններին կամ, ինչպես ընդունված է ասել, կառուցվածքային ընթերցանությանը: Նպատակային վարժություններ կատարելու դեպքում դրանք նպաստում են ոչ միայն արմատները, այլև հաճախ հանդիպող ածանցները որպես պատրաստի միավորներ տեսնել-ընկալելուն:

Օրինակ՝

Յրաչուհի

Պերճուհի

կեռաս

զկեռ

կեռասենի

զկեռենի և այլն:

Դասի ժամանակ այս կարգի վարժություններին պետք է համապատասխան ուշադրություն դարձնել:

Որոշակի բարդություն է ներկայացնում գաղտնավանկ ը ունեցող բառերի ընթերցումը: Այսպիսի բառերը հիմնականում տրված են ը հնչյուն-տառի ուսուցումից հետո, որպեսզի դա չխանգարի հնչյունի և տառի զուգորդմանը: <<Բառերը վանկատված ձևով տալը սխալ է անդրադառնում բառապատկերների ընկալմանը, ուստի այդ կարգի բառերը նպատակահարմար է տալ վանկային կորերով կամ գծապատկերներով՝ առանց ավելորդ ը-ի գրության այդ մասին. Դեռևս 100 տարի առաջ խոսել է Բահաթրյանը>>[22, էջ 184

Օրինակ՝

հսկա

մկրատ

Բառի մեջ լսվող և չգրվող ը-ի գրության ուսուցումը պետք է կապել միայն տողադարձի ուսուցման հետ: Բառաշարքերի ընթերցման ժամանակ կարդալու գիտակցականությունն ապահովելու համար պետք է կիրառել կարդալու տարբեր ձևեր, քանի որ երեխաները շատ արագ անգիր են անում բառաշարքերը և բառերն ասում առանց կարդալու: Այդ ձևերից է ընտրովի ընթերցանությունը: Կան ընտրովի ընթերցանության տարբեր ձևեր՝ կարդալ բոլոր շարքերի առաջին բառերը, բոլոր շարքերի վերջին բառերը, երկվանկ բառերը, եռավանկ բառերը, միայն հատուկ անունները, պտուղների անունները, ծառերի անունները և այլն, կարելի է օգտագործել ցուցափայտը՝ ցույց տալու համար այն բառը, որը պետք է ընթերցվի և այլն:

<<Պետք է այնպես անել, որ դասարանի գրեթե բոլոր աշակերտներն էլ այս կամ այն չափով մասնակցեն նոր նյութի ընթերցմանը, փորձեն իրենց ուժերը և հավաստիանալ, որ իրենք կարող են նաև նոր դասն ինքնուրույն կարդալ: Այսպիսի նախապատրաստական աշխատանքը նպաստավոր պայմաններ է ստեղծելու ոչ միայն կարդալու ուսուցման, այլև դասն ինքնուրույն սովորելու համար>>[21, էջ 19]:

Բ. Բառակապակցության ընթերցում

Երկու- երեք տարեկան առողջ երեխան խոսքային բարենպաստ միջավայրի պայմաններում սկսում է խոսել՝ գործածելով շարահյուսական որոշակի կանոններին համապատասխան լեզվական կառույցներ: Անշուշտ, այս ամենը փոքրիկը ձեռք է բերում մեծերի հետ հաղորդակցման և ընդօրինակման միջոցով: Այդ կերպ նա գործնականորեն յուրացնում է լեզվի միավորների կապակցման և արտասանական երանգավորման օրենքներ, ինչպես նաև շարահյուսության հիմնական միավորները՝ բառակազմությունն ու նախադասությունը:

Լեզվական այս միավորների ճիշտ համադրումից է հյուսվում երեխայի խոսքը: Աստիճանաբար այն ընդարձակվում, ընդլայնվում և դառնում է կապակցված, բովանդակային ամբողջություն: <<Որպեսզի կապակցված խոսք կառուցելու կարողության ձևավորման այս ընթացքը մեթոդապես ճիշտ իրականանա, և հետագայում արդեն աշակերտները սովորեն բարդ կառույցներով բանավոր ու գրավոր ինքնուրույն խոսք հյուսել, հարկավոր է առաջին դասարանից քայլ առ քայլ ձևավորել լեզվական այս միավորները ճիշտ գործածելու նրանց ունակությունը>>[30, էջ 21-25]:

Ուսուցման գործընթացում առաջին հերթին կարևորվում է բառակապակցության ուսումնասիրումը, որովհետև լեզվական այդ միավորի ճիշտ յուրացումն ընկած է հասկանալով կարդալու կարողության հիմքում: Դեռևս գրաճանաչության նախալքբենական շրջանում աշխատանք է տարվում

բառակապակցություն կազմելու, այն նախադասության մեջ գործածելու կարողությունների ձևավորման ուղղությամբ: Այդ աշխատանքներն իրականացվում են ոչ միայն այբբենարանի միջոցով, այլև հատուկ այդ նպատակով կազմված վարժությունների համակարգի կիրառմամբ: <<Բառակապակցությունը, ըստ էության, նախադասության ձևավորման գործընթացում ներկայացվող մտքերն են. երեխաներին սովորեցնել ճանաչել և կազմել բառակապակցություններ, նշանակում է աշխատանք տանել մտքի բաղադրամասերի շուրջ >>[33, էջ 18]:

Գրաճանաչության գործընթացի հաջորդ՝ տառուսուցման փուլում, աշակերտները նախ կարդում են **բառ+առարկայի նկար**(հիմնականում՝ ածական+

գոյական. սուր դանակ, դեղին պանիր և այլն), ապա

ծանոթանում են ածական+գոյական կաղապարների (երկար մատիտ, քաջ զինվոր, հոտավետ մանուշակ) և այլն: Ըստ էության, աշակերտների ծանոթությունը խոսքի այս միավորին առաջին անգամ իրականանում է բառակապակցությունների՝ նման կաղապարների միջոցով: ՌԲստի հետագայում էլ իբրև բառակապակցություն՝ աշակերտները կամ բերում են վերը ներկայացված կառույցների նման օրինակներ, կամ շփոթում են դրանք նախադասության հետ: Կրտսեր դպրոցում իրականացված բազմաթիվ դասալսումների արդյունքում մենք եկել ենք այն եզրակացության, որ ուսուցիչները ևս հաճախ իբրև բառակապակցություն դիտարկում են միայն վերը բերված նմուշները, որոնք աշակերտների համար դառնում են <<բարացած>> օրինակներ:

Որպեսզի աշակերտներն ի սկզբանե գիտակցաբար ըմբռնեն բառակապակցությունների կառուցվածքային սրբությունները և ձեռք բերեն դրանք խոսքում ճիշտ գործածելու ունակություն, նախ պիտի հասկանան, որ թեև դրանք լեզվահաղորդակցման միավորներ են, սակայն միայն նախադասության մեջ և նախադասության միջոցով են մտնում լեզվի հաղորդակցման միջոցների համակարգ: Այս խնդրի լուծման նպատակով շահեկան է իրականացնել պարզ, բայց երեխաների համար

հետաքրքրություն ներկայացնող վարժություններ: Անշուշտ ուսուցիչները տեղյակ են, որ բառակապակցությունները իրենցից ներկայացնում են քերականական միասնություն: Դրանք կաղմված են ոչ պակաս, քան երկու ինքնուրույն խոսքի մաս ներկայացնող բառերից որոնցից մեկը լրացնում է մյուսի իմաստը: Յենց այս պատճառով էլ բառակապակցության ամենապարզ իմաստի յուրացումից և գործնականում դրանք կազմելու ամենատարրական փորձերից հետո շահեկան է աշակերտներին սովորեցնել բառակապակցությունը նախադասության մեջ գործածել, որպեսզի դրանք ուսումնասիրվեն իբրև նախադասության կազմի մեջ ներառվող կառուցվածքային մասեր: Միաժամանակ ուսուցիչը չպետք է մոռանա, որ դրանց կազմում առանձնանում են գերադաս և կախյալ բաղադրամասեր: Միայն այս կապակցվածության՝ մեկը մյուսին լրացնելու, մեկը մյուսով պայմանավորված լինելու հանգամանքի գիտակցումը աշակերտների կողմից կնպաստի խոսքի մեջ դրանք ճիշտ գործածելու հմտության յուրացմանը և նրանց բառապաշարի հարստացմանը: Կարևոր է տարբերել բառերի պարզ հաջորդականությունը բառակապակցությունից:

Չպետք է մոռանալ, որ, ըստ էության, բառակապակցությունները բառի և նախադասության միջև գրավում են միջանկյալ դիրք: Չնույնանալով, չծուլվելով միմյանց՝ դրանք պարզապես դառնում են խոսքի նյութական հիմքը: Յետևաբար նախադասության և կապակցված խոսքի կազմի մեջ մտնող բառակապակցությունների տարբեր խմբերի ուսումնասիրումն անվերապահորեն կօժանդակի կրտսեր դպրոցականների խոսքի զարգացմանը, կհարստացնի նրանց խոսքի բաղադրիչների՝ նախադասությունների կառուցվածքը[31, էջ 47]:

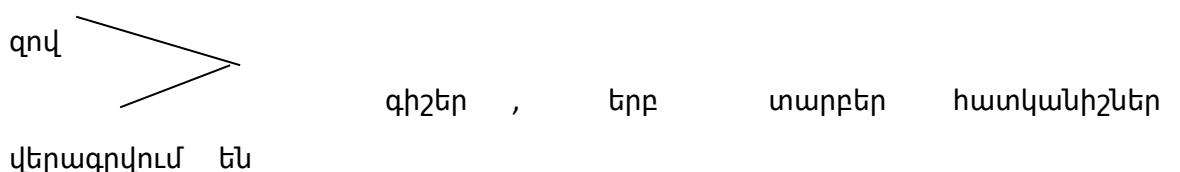
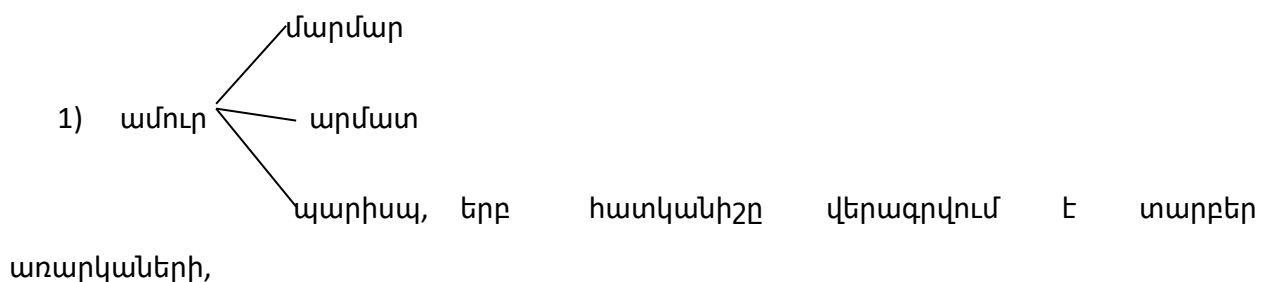
Կարդալու հաջորդ միավորը բառակապակցությունն է, որի ընթերցումը ևս ունի իր առանձնահատկությունները, դրանք ևս պետք է հաշվի առնել ուսուցման գործընթացում: Ծանոթացումը լեզվական այդ միավորին <<Այբբենարանում>> սկսվում է հինգերորդ հնչյուն-տառի ուսուցման դասից, թեև դրանց գծապատկերներին հանդիպում են դեռևս նախայբբենական շրջանում և բառակապակցություններ են կազմում **հատկանիշ+առարկա** կաղապարով:

Բառակապակցության՝ որպես մեկ ամբողջական, կապակցված միավորի գիտակցումն ու ճանաչումը կարևոր է ընթերցանության ժամանակ այն ճիշտ

հնչերահզով արտաբերելու համար: Բառակապակցության բաղադրիչ բառերը չպետք է հնչեն որպես առանձին, անկախ միավորներ: Այսպես՝ անուշ նուշ, ամուր արմատ, զով անտառ, ճերմակ կարապ, դատարկ դարպաս և այլ բառակապակցություններից յուրաքանչյուրը պետք է արտաբերվի որպես իմաստով կապված մեկ ամբողջական միավոր, որն ընթերցանության ժամանակ պետք է արտահայտվի ձայնի բարձրացումով և ցածրացումով:

Բառակապակցությունների ընթերցումը շատ կօգնի աշակերտների միջոցով բառակապակցություններ կազմելու բանավոր վարժությունները, որոնք կարելի է կատարել 2 սկզբունքով՝ 1) առաջադրել առարկա ցույց տվող բառը և պահանջել համապատասխան հատկանիշ գտնել ու բառակապակցություն կազմել (օրինակ՝ **կատու** – սիրուն կատու, տան կատու, սև կատու, ճարպիկ կատու, փափկամազ կատու, կոշկավոր կատու...), 2) տալ հատկանիշ ցույց տվող բառը և պահանջել գտնել այդ հատկանիշն ունեցող առարկաներ ու կազմել բառակապակցություններ (օրինակ՝ **սիրուն**– սիրուն կատու, սիրուն տուն, սիրուն ծաղիկ, սիրուն երեխա): Դեռևս նախապատրաստական շրջանում բառակապակցություններ կազմելը, տրված առարկաների համար հատկանիշներ ընտրելը, առարկաները բնութագրելը կնպաստի, որ երեխայի մոտ թեկուզ բանավոր խոսքում կազմվի լեզվական այդ միավորի բառային և հնչերանգային ճիշտ կաղապարը:

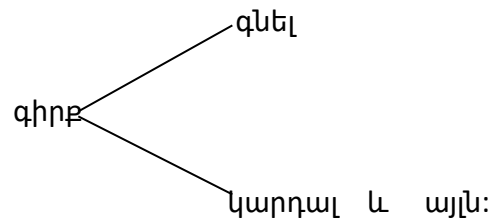
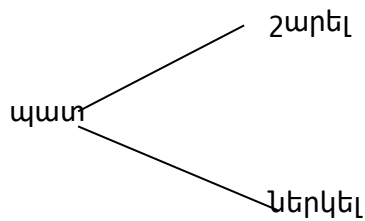
Այս աշխատանքն իրագործելուն կարող են նպաստել <<Այբբենարանում>> հանձնարարվող հետևյալ կաղապարները.

խաղաղ նույն առարկային,

3) □ ուլիկ
    Լալա, երբ դատարկ վանդակը պետք է լրացվի այնպիսի հատկանիշով, որը բնորոշ է, և՛ ուլիկին, և՛ Լալային:

Վարժություններ կարելի է կատարել նաև առարկայի և գործողության կապակցումով, ինչպես օրինակ՝

Այսպիսի առաջադրանքները նպաստում են բառակապակցությունների ճիշտ ընթերցմանը և հիմք ստեղծում նախադասությունների ընթերցման համար:

9. Նախադասության ընթերցում

Կարդալու հաջորդ՝ ավելի ծավալուն միավորը նախադասությունն է, որի ընթերցումը նույնպես ունի իր դժվարություններն ու դրանց հաղթահարման առանձնահատկությունները:

Սովորաբար երեխայի ուշադրությունը կենտրոնանում է առանձին բառերի ընթերցման վրա, և նա չի կարողանում դրանց կապակցել մեկ ամբողջության մեջ ու հասկանալ միտքը: Նախադասության մեջ մտնող բառերի՝ մեկ ընդհանուր մտքով իրար հետ կապված լինելն աշակերտներին գիտակցել տալու և նախադասության միտքն ընկալելի դարձնելու համար կարելի է կարդացածը վերարտադրել տալ, երբեմն դանդաղեցնել ընթերցման տեմպը, օգտագործել վերընթերցումը: Սրանք նպաստում են, որ ճիշտ ընկալվեն ոչ միայն

առանձին բառերի բառիմաստները, այլև դրանց միջև եղած տրամաբանական ու քերականական կապերը, հետևաբար նաև՝ ամբողջական նախադասության միտքը:

Հայերենում նախադասության ընթերցման ժամանակ ծագող դժվարություններից մեկն էլ օժանդակ բայի ընթերցումն է: Օժանդակ բայը ոչ միայն գործողությունը և ընդհանրապես հատկանիշը ենթակային վերագրող միավոր է, այլև գործողության դեմքի, թվի ժամանակի իմաստները կրողը, և նրա ճիշտ ընթերցումը մեծ նշանակություն ունի նախադասության միտքը հասկանալու համար: Ե (ե) հնչյուն-տառերի ուսուցման դասին առաջին իսկ գործածության առիթով աշակերտներին սլաքով ցուցադրվում է Է-ի՝ նախորդ բառերի հետ ձույլ կարդալու անհրաժեշտությունը <<Սա էջ է,...>>: Դիզակտիկ կյուլթն միջոցն է կիրառված նաև Ե (յե) տառի ուսուցման դասի՝ <<Պստիկ ես,...>> երկրորդ դեպքում սլաքի կիրառությունն ունի նաև եմ, ես, ենք, եք, են օժանդակ բայերում Ե-ի ուղղախոսական արժեքը բացատրելու նպատակ:

Գլոբալ մեթոդը՝ որպես ամբողջական բառերով կարդալու ուսուցման մեթոդ, ըստ էության, նախատեսված է ոչ թեքական լեզուների համար, իսկ հայերենը թեքական լեզու է:

Ահա թե ինչու՛ Ա. Տեր-Գրիգորյանը գտնում է, որ նախապատրաստական շրջանում պետք է անհրաժեշտ ուշադրություն դարձնել վերլուծական ու համադրական վարժություններին, որպեսզի երեխաները բառերը չընկալեն որպես անփոփոխ բառապատկերներ և թեքված ձևերում էլ դրանք կարդալ ուղիղ ձևով: Այդ նպատակով ևս <<Այբբենարանում>> հետաքրքրական հնարներ կան կիրառված: Այսպես հոգևակիակերտ եր և ներ վերջավորությունների ուսուցումը ոչ միայն հոգևակիի կազմության ցուցադրման, այլև բառերում վերջավորությունները պատրաստի տեսնելու և ընկալելու կարողության ձևավորման նպատակ ունի:

Երեխաները, բառերի սկիզբը կարդալով, հաճախ ձգտում են վերջը ինքնուրույն լրացնել, որը ոչ միշտ է ճիշտ դուրս գալիս: Այդ անցանկալի երևույթը կանխելուն կարելի է ծառայեցնել բնագրերում նկար- բառերի կողքին վերջավորությունների գործածությունը, որը նպաստում է դրանք որպես բառափոխական առանձին միավորների մատուցելուն, ցուցադրելուն:

փ Փ

փուշ   փայլ   Սիրարփի
փեշ   փայլուն   Արփինե

փղի
հսկա փիղ

կրկես

Փղերը հիշում են ...

Մի ոստիկան մտավ կրկես ու ասաց.
_ Փիմփոմ փիղը կոխտել է պարտեզի ներքո:
Փիղը մեղավորի պես նայեց նրան:
Սկսվեց ներկայացումը. փիղը պարում էր, պտույտներ անում: Մի մեխակներ նվիրեց փղին: Փիղը ով վերցրեց զամբյուղը, խոնարհվեց ու տվեց ոստիկանին:
Ոստիկանը ժպտաց ու շոյեց փղի օ:

փ փ

Նախադասության ընթերցման ժամանակ ծագող մյուս դժվարությունը և հողն ունեցող և նրան հաջորդող բառերի միափույլ ընթերցանության խնդիրն է: Այս դեպքում ևս առաջին իսկ առիթով երեխաների ուշադրությունը հրավիրվում է այդ երևույթի վրա՝ «Արուսն ունի տիկնիկ սիրուն» , «Արան իր տունն ում պիտի տա»», «Սա իմ տիկնիկն է» և այլն:

Նախադասության ճիշտ ընթերցումը կապված է նաև քերականական ու տրամաբանական շեշտի հետ: Նախադասության սկիզբն ու ավարտը, բառերի փոխկապակցված լինելը արտահայտում են նաև տրամաբանական շեշտի միջոցով, որը պետք է դրսևորի ընթերցելիս՝ տեմպի և ձայնի ելևէջների ուժեղացման ու թուլացման ճանապարհով:

Դ. Կապակցված բնագրի ընթերցում

Կարդալու ուսուցման ուղղությամբ տարվող բոլոր աշխատանքների վերջնական նպատակը կապակցված բնագրի ճիշտ ու գիտակցական ընթերցումն է:

Տառի, վանկի, բառի փոխարեն ընկալման պարզ միավորներ պետք է դառնան ամբողջական նախադասությունները, որոնց ընկալումն ու միմյանց հետ կապակցումը երեխայի համար բավականաչափ դժվարություն են ներկայացնում:

Կապակցված բնագրի ընթերցման մյուս դժվարությունը կապված է հնչերանգի բարդացման, տրամաբանական շեշտերի ու դադարների պահպանման հետ: Եթե նախադասության տրամաբանական շեշտի և վերջակետի ճիշտ զգացողության հետ: Այդ նպատակով բնագրին վերաբերող նկարը, ապա զրույց անցկացնել, դրա շուրջ, որպեսզի հնարավոր լինի երեխային թեմայի ոլորտը ներգրավել: Դրան կարող է նպաստել նաև բնագրի դիտումը կամ <<լուռ ընթերցումը>>: Երեխային գեղեցիկ ու կանոնավոր կարդալ սովորեցնելու համար կարելի է գործադրել նաև բնագրի բառերի շուրջ տարվող բառային աշխատանքը, բովանդակության վերարտադրումը, վերընթերցումը: Առաջին անգամ կարդալիս երեխան պետք է փորձի ճիշտ ընկալել բառապատկերներն ու դրանց կապերը, իսկ երկրորդ անգամ՝ տրամաբանական շեշտն ու դադարները:

Գիտակցորեն ու հասկանալով կարդալ սովորեցնելու համար կարելի է գործադրել 1) կարդացածի վերաբերյալ հարցեր տալու, 2) ընտրովի ընթերցում անցկացնելու 3) կարդացած բովանդակությունը լրացնելու նպատակով բնագրի կապակցությամբ տրված նկարները դիտելու և այլ մեթոդական ձևեր:

Կարդալու որակական հատկանիշների մշակման տեսակետից չափազանց կարևոր է ուսուցչի օրինակը՝ հատկապես, եթե բնագիրը հարուստ է առոգանության նշաններով ու երկխոսություններով: Իսկ նկարագրական բնույթի բնագրերը նպատակահարմար է, որ երեխանորը ինքնուրույն կարդան (իհարկե, նախապատրաստական զրույցից հետո), որպեսզի չվերածվեն պասիվ ընդօրինակողների: Այս եղանակը կարելի է կիրառել հատկապես ամրապնդման դասերին՝ աշակերտների ակտիվությունը բարձրացնելու և նրանց ինքնուրույնության մղելու համար:

Գրաճանաչության փուլում աշակերտի մեջ պետք է մշակվի նաև կարդալու կարողություն, որն ըստ էության ինքնըստինքյան արդեն տեղի է ունենում որպես ձայնով կարդալուն նախորդող մտավոր գործողություն, մինչև որ նա սովորում է այնքան վարժ կարդալ, որ ընկալման ու վերարտադրման փուլերը գրեթե միաժամանակ են կատարվում: Այդ կարողության մշակումը սկսվում է ուսուցչի կամ ընկերոջ կարդացածին լուռ հետևելուց և աստիճանաբար կատարելագործվում ընտրովի ընթերցանության ժամանակ: Սակայն խորհուրդ չի տրվում լուռ ընթերցումը գրաճանաչության փուլում չարաշահել, քանի որ բարձրաձայն կարդալիս երեխան ավելի շուտ է նկատում իր թույլ տված սխալը, քան լուռ կարդալիս:

Այս շրջանում թյուլատրելի է նաև խմբովի ընթերցումը, որը նպաստում է աշակերտների ակտիվացմանը: Սակայն ընթերցման այս ձևն էլ պետք է չափավոր գործադրել, քանի որ լավ չկարդացող աշակերտները կարող են տեսադաշտից դուրս մնալ և խմբովին կարդալիս՝ նյութը անգիր անել: Ահա թե ինչու այս ձևով կարելի է կարդալ արդեն անհատաբար կարդացված նյութը, այն էլ՝ դասի վերջում:

Գրաճանաչության փուլում գործադրվում են ձայնային և լուռ, ընտրովի, խմբովին, մեկնաբանելով կարդալու ձևերը, որոնք նպաստում են կարդալու կարողությունների ձևավորմանը, մշակմանը, կարդալու տեխնիկայի, արտասանության ու խոսքի ապարատի զարգացմանը:

Կարդալու որակական բոլոր հատկանիշների (ճիշտ, գիտակցորեն, սահուն, արտահայտիչ և արագ) ուսուցումը կատարվում է միաժամանակ՝ որակական տարբեր մակարդակներով: Թերևս միայն արագ կարդալու հատկանիշն է, որ այս շրջանում զարգացում չի ունենում: Այդ կողմի վրա ուշադրություն էլ չի դարձվում, քանի որ այն հիմնվում է մյուս չորս հատկանիշների վրա, թերևս պետք է նշենք նաև, որ արագ կարդալու հիմքերն էլ, ըստ էության, դրվում են հենց այս պահին՝ ամբողջական բառերով կարդալու կարողությունների մշակման հետ:

Կարդալու ուսուցման համար կարևոր նշանակություն ունի աշակերտների բառապաշարի հարստացումը, քանի որ ծանոթ, հայտնի բառերը նրանք ավելի հեշտ են կարդում, քան անծանոթ բառերը: Հետևաբար գրաճանաչության

փուլում ևս բառապաշարի հարստացման խնդիրը ուսուցչի հիմնական նպատակներից մեկը պետք է լինի. դա թե՛ կարդալու կարողության ձևավորման, թե՛ խոսքի զարգացման նպատակ ունի:

<<Այբբենարանի>> ամեն մի էջ մեկ ամբողջականություն է կազմում. բառաշարքեր, բառակապակցություններ, կապակցված բնագրեր, նկարներ, հանելուկներ, շուտասելուկներ, խաղեր մեկ ամբողջի մասերն են: Ու թեև դրանք ընթերցվում են առանձին-առանձին և հաճախ ձևավորված են որպես առանձին ամբողջական միավորներ, բայց դասի ընթացքում պետք է դրանք միմյանց հետ կապել, միավորել մի ամբողջության մեջ: Այդպիսի աշխատանքը նպաստում է երեխաների ճանաչողության, խոսքի ու մտածողության զարգացմանը, ասված բառերը խոսքի մեջ գործածելու և համադրելու կարողությունների մշակմանը, որը խիստ կարևոր և անհրաժեշտ է կարդալու և գրելու համար:

Եզրակացություններ

Կարդալու կարողության ձևավորումը գրաճանաչության գործընթացի հիմնական բաղադրիչներից ու նպատակներից մեկն է: Այն սկսվում է ձևավորվել դեռևս գրուսուցման նախապատրաստական փուլում, երբ երեխաները ծանոթանում են լեզվական միավորներին և գծապատկերների միջոցով աստիճանաբար լեզվական կառույցի վերլուծության ու համադրության աշխատանքներ են կատարում: Այս շրջանում մշակվում է երեխայի հնչյունային լսողությունը, և նա սկսում է կարդալ վանկային ու հնչյունային կադապարներով: Հետևաբար՝ անհրաժեշտ է ոչ միայն գրուսուցման նախապատրաստական փուլի նպատակների ու խնդիրների, կարդալու կարողության ձևավորման մեթոդական ընդհանուր սկզբունքների տեսական իմացություն, այլև այբբենարանում նախայբբենական փուլում կիրառվող սկզբունքների, մեթոդների ու եղանակների յուրացում, քանի որ հատկապես դրանց վրա է հիմնված կարդալու կարողության ձևավորման գործընթացը:

1. Գրաճանաչության գործընթացը պիտի կազմակերպվի ոչ միայն այբբենարանով և շրջանառության մեջ եղած ուսումնասովանողակ նյութերով, այլև դասարանի կարողություններով պայմանավորված՝ ստեղծվեն հատուկ զննական պարագաներ, որոնք ուղղված կլինեն հենց տվյալ դասարանի աշակերտների կարդալու կարողության ձևավորմանը:
2. Կարդալու կարողության ձևավորումը գրուսուցման այբբենական շրջանով չի ավարտվում. այն շարունակվում է նաև հետայբբենական փուլում, որն ունի իր խնդիրները: Այսօր հետայբբենական շրջան է համարվում ոչ միայն այն մեկ շաբաթը, որը հաջորդում է գրաճանաչության այբբենական փուլին և «Այբբենարանում» արտահայտվում է մի քանի դասանյութերով, այլ նաև առաջին դասարանի մնացած՝ ավարտական հատվածը, որը շարունակվում է «Մայրենի 1» դասագրքով: Հետևաբար այդ շրջանում հիմնավոր և ծրագրավորված աշխատանք պիտի իրականացնել՝ հաշվի առնելով յուրաքանչյուր աշակերտի դժվարություններն ու բացթողումները:
3. Գրաճանաչության շրջանում կարդալու տարրական կարողության ձևավորման գործընթացի արդյունավետության բարձրացման նպատակով կարևորել ինքնուրույն ընթերցանությունն ու աշխատանքը կարդացած նյութերի շուրջ:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Գյուլամիրյան Ջ., Մայրենիի ուսուցման մեթոդիկա, Եր. Չանգակ 2018, 394 էջ:
2. Տեր-Գրիգորյան Ա. Ե, Գրաճանաչության մեթոդիկա, Երևան, Լույս, 1983թ., 420 էջ:
3. Տեր-Գրիգորյան Ա. Ե, Աշխատանք այբբենարանով, Երևան, Լույս 1980թ.:
4. Տեր-Գրիգորյան Ա. Ե,: Հայոց լեզվի մեթոդիկա, Երևան, Լույս, 1986, 294 էջ:
5. Քյուրբջյան Ա., Տեր-Գրիգորյան Լ., Այբբենարանի ուղեցույցը (ուսուցչի ձեռնարկ) Երևան, Էդիթ Պրինտ, 2007թ.: